

BOLALARDA MUSTAQIL FIKIRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20198777>

Xolsaidova Nilufar Qobil qizi

*Toshkent amaliy fanlar universiteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi"
kafedrasi o'qituvchisi*

E-mail: xolsaidovanilufar@gmail.com

Yuldasheva Munisa Mansur qizi

*Toshkent amaliy fanlar universiteti "Pedagogika va psixologiya" yo'nalishi
4-bosqich talabasi*

E-mail: munisamubina09@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bolalarda fikrlash jarayonini rivojlantirishning psixologik asoslari tahlil qilingan. Bolalarning tafakkur faoliyati, mantiqiy fikrlash, ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarining shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim davrida fikrlashni rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda psixologik metodlarning ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot davomida bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish bo'yicha muammo va yechimlar tahlil qilinib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar

tafakkur, psixologik rivojlanish, mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, bilish jarayoni, pedagogik texnologiya, bolalar psixologiyasi.

Аннотация

В данной статье анализируются психологические основы развития мышления у детей. Освещены факторы, влияющие на формирование мыслительной деятельности, логического мышления, творческого подхода и навыков решения проблем у детей. Также раскрыта роль современных педагогических технологий и психологических методов в развитии мышления в дошкольном и начальном образовании. В ходе исследования были рассмотрены проблемы и пути развития самостоятельного мышления у детей, а также разработаны практические рекомендации.

Ключевые слова

мышление, психологическое развитие, логическое мышление, творчество, познавательный процесс, педагогические технологии, детская психология.

Annotation

This article analyzes the psychological foundations of developing thinking skills in children. The factors influencing the formation of cognitive activity, logical thinking, creativity, and problem-solving abilities in children are highlighted. The importance of modern pedagogical technologies and psychological methods in the development of thinking during preschool and primary education is also discussed. The study examines existing problems and solutions related to the development of independent thinking in children and provides practical recommendations.

Keywords

thinking, psychological development, logical thinking, creativity, cognitive process, pedagogical technology, child psychology.

Kirish

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda bolalarda mustaqil va ijodiy fikrlashni shakllantirish muhim pedagogik hamda psixologik masalalardan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti insonning tafakkur darajasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bolalik davridan boshlab fikrlash qobiliyatini rivojlantirish kelajakdagi intellektual salohiyatning asosini yaratadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolaning bilish jarayonlari faol rivojlanadi va atrof-muhitni anglashga bo'lgan ehtiyoji ortadi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish hamda ularni erkin va mustaqil fikrlaydigan barkamol inson etib voyaga yetkazishga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xap bir fuqaroning bilim olish xuquqi kafolatlangan bo'lib, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishi davlat himoyasida ekanligi belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida o'quvchilarning intellektual, ma'naviy-axloqiy va ijodiy rivojlanishini ta'minlash vazifasi ko'rsatib o'tilgan. Mazkur qonunda ta'lim jarayonida shaxsning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va erkin qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida"gi Qarori maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish,

ularning intellektual salohiyatini oshirish hamda zamonaviy pedagogik va psixologik metodlarni ta'lim jarayoniga joriy etishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi. Ushbu konsepsiyada bolalarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim yo'nalish sifatida qayd etilgan. Shuningdek, Prezidentning yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini oshirishga oid qaror va farmonlarida ham kreativ fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish hamda bolalarning psixologik imkoniyatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat berilgan. Chunki zamonaviy jamiyatda faqat tayyor bilimlarni egallash emas, balki olingan bilimlarni tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish va mustaqil qo'llay olish ko'nikmasi muhim hisoblanadi. Psixologiya fanida mustaqil fikrlash inson tafakkurining eng yuqori bosqichlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Mashhur psixolog olimlar Lev Vygotskiy, Jean Piaget hamda Aleksey Leontyev tadqiqotlarida bolaning fikrlash jarayoni faoliyat, muloqot va muammoli vaziyatlar orqali rivojlanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Ularning fikricha, bolani mustaqil fikrlashga o'rgatish uchun unga erkin muhit yaratish, savol berishga undash, muammoli vaziyatlarni hal qilishga yo'naltirish hamda ijodiy faoliyatga jalb etish zarur. Bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslarini o'rganish bugungi kunda dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Chunki ayrim hollarda ta'lim jarayonida bolalarning tayyor bilimlarni yod olishi ustuvor bo'lib, ularning erkin fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi va ijodiy yondashuvi yetarli darajada shakllanmay qolmoqda. Bu esa kelajakda bolaning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Shu sababli ta'lim jarayonida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali metodlardan foydalanish muhim hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi.

Hozirgi davrda ta'lim tizimida bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Chunki zamonaviy jamiyat faqat tayyor bilimni egallaydigan emas, balki muammolarni tahlil qila oladigan, yangicha fikrlaydigan va ijodkor shaxslarni talab etadi.

- Bolalarda fikrlashni rivojlantirish quyidagi jihatlar bilan dolzarb hisoblanadi, bolaning intellektual salohiyatini oshiradi;
- mantiqiy va tanqidiy fikrlashni shakllantiradi;
- mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
- ta'lim jarayonidagi faollikni kuchaytiradi;
- ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Ayniqsa, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida innovatsion texnologiyalar va rivojlantiruvchi o'yinlardan foydalanish bolalarda tafakkur jarayonini samarali shakllantirish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili.

Bolalarda fikrlashni rivojlantirish masalasi ko'plab psixolog va pedagog olimlarning ilmiy izlanishlarida muhim o'rin egallagan. Rus psixologi *Lev Vygotskiy* bolaning psixik rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'limning ahamiyatini alohida ta'kidlagan. U "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi orqali bolaning kattalar yordamida murakkab vazifalarni bajarish imkoniyatini asoslab bergan. Shveysariyalik olim *Jean Piaget* bolalar tafakkuri bosqichma-bosqich rivojlanishini ilmiy jihatdan asoslagan. Uning fikricha, bola tafakkuri sensor-motor, operatsiyagacha, konkret operatsiyalar va formal operatsiyalar bosqichlari orqali shakllanadi. Amerikalik psixolog *Jerome Bruner* ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish orqali bolaning mustaqil fikrlashi rivojlanishini ko'rsatib bergan. Olimning tadqiqotlarida o'quv faoliyatining interaktiv metodlari samarali natija berishi qayd etilgan. O'zbek olimlaridan *E.G'oziyev*, *M.G.Davletshin* va *B.R.Qodirov* tomonidan bolalar psixologiyasi va tafakkur rivojlanishiga oid ilmiy ishlarda yosh xususiyatlari hamda ta'limning psixologik omillari keng yoritilgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalarda fikrlashni rivojlantirishda o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, interaktiv metodlar va ijodiy topshiriqlar samarali vosita hisoblanadi.

Bolalarda fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari.

Bolalarda tafakkurning rivojlanishi bir necha psixologik omillar bilan bog'liq:

1. Bilish jarayonlarining rivojlanishi Fikrlash sezgi, idrok, xotira va tasavvur bilan uzviy bog'liqdir. Bola atrof-muhitni kuzatish va tahlil qilish orqali yangi bilimlarni egallaydi.

2. Nutqning rivojlanishi. Nutq tafakkurning asosiy vositasi hisoblanadi. Bola nutqi rivojlangan sari uning fikrlash doirasi ham kengayadi. Savol-javoblar, suhbatlar va hikoya qilish mashqlari tafakkurni rivojlantiradi.

3. O'yin faoliyati. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin asosiy faoliyat turi hisoblanadi. Didaktik va mantiqiy o'yinlar bolaning tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Muammoli vaziyatlar yaratish. Bolaga mustaqil fikrlash imkonini beruvchi topshiriqlar berilishi uning ijodiy tafakkurini rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlar orqali bola yangi yechimlarni izlay boshlaydi.

5. Raqamli pedagogik texnologiyalar. Interaktiv dasturlar, multimedia vositalari va elektron o'yinlar bolalarda qiziqish uyg'otib, tafakkur faolligini oshiradi. ***Muammolar va yechimlar.***

Mavjud muammolar.

- Ta'lim jarayonida an'anaviy metodlarning ustunligi; Bolalarning mustaqil fikrlashiga yetarli imkoniyat yaratilmasligi;
- Rivojlantiruvchi o'yin va texnologiyalardan kam foydalanilishi;
- Ota-onalarning psixologik bilimlari yetarli emasligi;
- Bolalarning raqamli vositalardan noto'g'ri foydalanishi.

Yechimlar

Interaktiv va innovatsion metodlarni keng joriy etish; Muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish; Mantiqiy va didaktik o'yinlarni ko'paytirish; Ota-onalar uchun psixologik treninglar tashkil etish; Raqamli texnologiyalarni nazorat asosida qo'llash. Tadqiqot metodlari Maqolani tayyorlash jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish; kuzatish metodi; suhbat metodi; taqqoslash va umumlashtirish; psixologik-pedagogik tahlil.

Xulosa:

Bolalarda fikrlashni rivojlantirish ularning intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tafakkur bolaning bilish faoliyatini faollashtirib, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar, muammoli vaziyatlar va rivojlantiruvchi o'yinlardan foydalanish bolalarning mantiqiy hamda ijodiy fikrlashini samarali rivojlantiradi. Shuningdek, bolalarda tafakkurni rivojlantirishda oila, pedagog va psixologlarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish orqali barkamol va fikrlovchi avlodni tarbiyalash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Lev Vygotskiy. Tafakkur va nutq psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 1982.
2. Jean Piaget. Child Psychology and Education. – New York: Viking Press, 1972.
3. Jerome Bruner. The Process of Education. – Harvard University Press, 1960.
4. E.G'oziyev. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
5. M.G.Davletshin. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: TDPU, 2004.
6. B.R.Qodirov. Ta'lim psixologiyasi asoslari. – Toshkent: Fan, 2005.
7. UNESCO. Early Childhood Care and Education Report. – Paris, 2021.

8. UNICEF. Child Development and Learning. – New York, 2020.
9. Jalilova S “Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi” “Faylasuflar nashriyoti”, Toshkent -2017.
10. M.Rasulova, D.Abdullayeva, S.Oxunjonova, “Bolalarni maktabga psixologik tayyorgarligi” Toshkent 2004. V-76.
11. Akramova M.T.Bolalarni maktabga tayyorlash metodikasi. O’quv qo’llanma// Buxoro.- 2021.V-120.